2. Ekspansja terytorialna zakonu krzyżackiego

Przypomnij sobie:

1. Jaki charakter miały krucjaty do Ziemi Świętej?
2. Jak brzmi pełna nazwa zakonu krzyżackiego i w jakich okolicznościach został on utworzony?
3. Kto i kiedy sprowadził Krzyżaków do Polski?

Obraz *Przybycie Krzyżaków na ziemię chełmińską* (1713 r.) ilustruje tekst XIV-wiecznej *Kroniki ziemi pruskiej* Piotra z Dusburga. Obraz przedstawia pierwszą twierdzę Krzyżaków – Toruń – założoną na dębie i jej obronę przed Prusami

ZAKONY RYCERSKIE NA ZIEMIACH PRUSKICH

Sprowadzenie przez księcia mazowieckiego Konrada zakonu krzyżackiego na ziemię chełmińską miało wesprzeć misję chrystianizacyjną biskupa Chrystiana. Dla rycerstwa niemieckiego wyprawy krzyżowe przeciwko plemionom pruskim były o wiele bezpieczniejsze niż długie i uciążliwe wyprawy zbrojne do

Ziemi Świętej. Sprowadzenie Krzyżaków – w zamyśle księcia Konrada – miało być o wiele bardziej pożyteczne oraz efektywne niż poprzednie działania. Prawie w tym samym czasie, czyli w 1228 r., przybyli do Dobrzynia rycerze, których nazwano później Zakonem Dobrzyńców. W 1235 r. połączyli się z Krzyżakami w jeden zakon. Natomiast w latach 1228–1230 książę Świętopełk osadził na Pomorzu Gdańskim filię cysterskiego zakonu rycerskiego **kalatrawensów** z Hiszpanii. Zabezpieczenie granicy z Prusami zakonami rycerskimi niosło ze sobą nowe działania. Nie organizowano już misji, lecz regularne wyprawy zbrojne, których celem był podbój terytorium pruskiego, a następnie jego chrystianizacja. Sprzyjał temu właściwy rozwój posiadłości krzyżackich od 1230 r., kiedy to biskup Chrystian odstąpił Zakonowi wszystkie swoje ziemie otrzymane od księcia Konrada w 1222 r. oraz od biskupa płockiego Güntera. Później umowa ta została uszczegółowiona w ten sposób, że Krzyżacy po zdobyciu terytorium Prusów mieli zatrzymywać dla siebie $\frac{1}{3}$ ich posiadłości. Potwierdzono w niej także nadrzędną rolę Chrystiana jako biskupa pruskiego. Stan ten zmienił się w następnych latach na korzyść Krzyżaków. Ich działania popierał zarówno papież, jak i cesarz niemiecki. Pozycję Zakonu w Prusach umocniło połączenie się w 1237 r. z **Zakonem Kawalerów Mieczowych**, osadzonym w Inflantach w 1202 r.

Mapa Inflant z 1573 r. Od XII w. były one terenem ekspansji Niemców i Duńczyków, a od XIII w. zostały podbite przez zakon kawalerów mieczowych. Powyżej herb Zakonu Kawalerów Mieczowych

POJĘCIA:

Kalatrawensi – właściwie Zakon Calatrava, najstarszy zakon rycerski na Półwyspie Iberyjskim, założony w 1158 r. i wzorujący się na wcześniejszych zakonach templariuszy i joannitów. Założycielem był Rajmund Sierra z Fitero, który wsławił się obroną miasta Calatrava przed muzułmanami. Stąd pochodzi nazwa zakonu. Osiem lat później został on oficjalnie uznany przez papieża i przyjął regułę cysterską. Wielokrotnie zmieniał swoje oblicze i cele działania, ażeby w końcu w 1489 r. zeświecczyć się na skutek przejęcia godności wielkiego mistrza zakonu przez monarchów hiszpańskich.

Zakon Kawalerów Mieczowych – zakon rycerski założony w 1202 r. przez rycerzy niemieckich na terytorium ówczesnych Inflant. Sytuacja polityczna panująca w Inflantach zmusiła go do podjęcia w latach 30. XIII w. rokowań z zakonem krzyżackim w celu połączenia się. Nastąpiło ono w 1237 r. w wyniku interwencji papieskiej i porażek, jakich zakon doznawał w walce z tubylcami. Obszar Inflant został oficjalnie włączony do powstającego państwa krzyżackiego w Prusach pod koniec XIII w. Istniał do 1561 r., kiedy to ostatni wielki mistrz Gotard Kettler sekularyzował go, a tereny przekazał częściowo Polsce.

1230 Początek rozwoju państwa krzyżackiego w Prusach

1283 Koniec podboju Prus przez zakon krzyżacki

1400

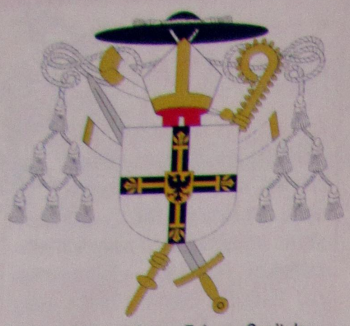

Herb wielkiego mistrza Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie z XII w.

Krzyżacy już od pierwszych lat funkcjonowania na ziemi chełmińskiej umacniali swoją pozycję, aby od 1234 r. rozpocząć zorganizowaną akcję zbrojną przeciwko Prusom. W tym roku zajęli zachodniopruską Pomezanię wraz z Kwidzynem. W późniejszym czasie zdobyli Prusy Zachodnie od Dzierzgonia po Elbląg, gdzie zaczęli wznosić pierwsze umocnienia, m.in. Radzyń. W 1239 r., dzięki wyprawie niemieckiego księcia Ottona z Brunszwiku, podbili Warmów i pobliskie plemiona. Po długich bojach, toczonych w latach 1242–1249, doszło do podpisania w **1249 r. umowy krzyżacko-pruskiej w Dzierzgoniu**, która jest niekiedy nazywana pokojem dzierzgońskim. Gwarantowała ona Prusom wolność we wszystkich sprawach dotyczących ustroju wewnętrznego i sądownictwa, pod warunkiem, że będą wyznawcami religii chrześcijańskiej i podporządkują się zwierzchniej władzy krzyżackiej. Ponadto Prusowie musieli kierować się tzw. prawem polskim oraz odbudować pewną liczbę kościołów zniszczonych przez nich podczas wojny z Zakonem.

Pokój dzierzgoński został szybko zerwany. Jeszcze w tym samym roku Krzyżacy rozpoczęli dalsze podboje ziem pruskich. W latach 1250–1251 przybył do Prus duży oddział wojsk krzyżowych, który rozpoczął podbój Natangii i Barcji, przerwany w 1253 r. W latach 1254–1259 zakonnicy krzyżacy próbowali opanować Sambię i skrajnie położoną Jaćwież.

Podbój ziem pruskich przez Krzyżaków utrwalił się w polskiej ikonografii jako obraz brutalności i zniszczeń. Kreowanie pojęcia „okrutnego krzyżaka" służyło budowaniu patriotyzmu i pokrzepieniu serc rodaków. Ilustracja zamieszczona w albumie *Grunwald*, wydanym z okazji 900-lecia bitwy, była opatrzona następującym komentarzem: *Nieszczęśliwe ludy Prus, Litwy i Polski musiały często srodze cierpieć z powodu Krzyżaków. Najeżdżali one nieszczęsne ziemie, palili wsie, rabowali dobytek, a ubiwszy mężów i wyciąszy w pień całą ludność męzką, pędzili dzieci i kobiety w srogą niewolę, aby zaludniać niemi swe wsie i włości"*

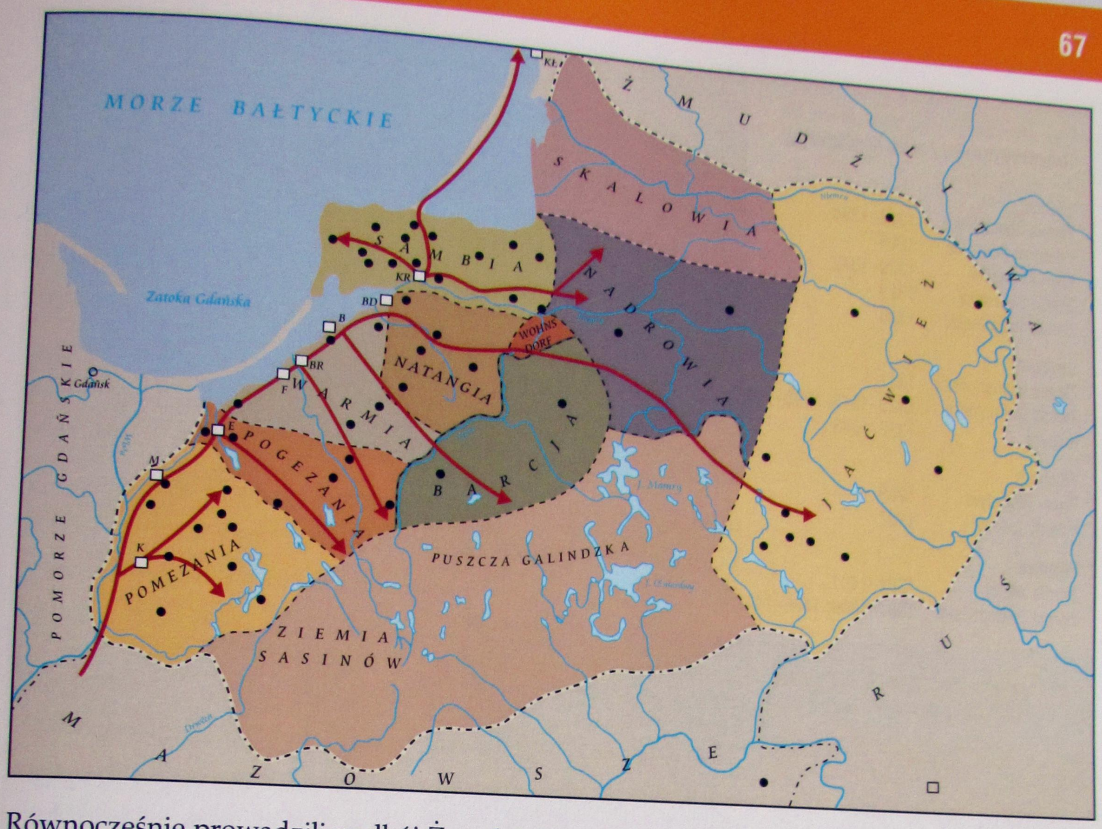

Równocześnie prowadzili podbój Żmudzi. Klęska krzyżacka w 1260 r. nad rzeką Durbą zahamowała ich ekspansję w tym kierunku na wiele lat i stała się pośrednio przyczyną powstania Prusów (1260 r.).

Kierunki podboju Prus przez wojska krzyżackie w XIII w.:
• ośrodki włości; □ miejsca, w których powstały późniejsze miasta:
K – Kwidzyn; M – Malbork; E – Elbląg; F – Frombork; BR – Braniewo; B – Bałga; BD – Branderburg (Pokarmin); KR – Królewiec; KŁ – Kłajpeda;
Oprac. wg. K. Górski, *Zakon krzyżacki a powstanie państwa pruskiego, Wrocław 1977*

Chrystianizacja Prusów przez wojska zakonu krzyżackiego była częstym motywem malarskim. Na zdjęciu obraz W. Kossaka *Apostolstwo* krzyżackie

1242 I powstanie pruskie | **1249** Umowa prusko-krzyżacka w Dzierzgoniu | **1260–1272** II powstanie pruskie | **1283** Koniec podboju Prus przez Zakon | **1295** III powstanie pruskie | 1300 | 1400

Początkowo Prusowie odnosili zwycięstwa, szczególnie na terenie południowych Prus, w rejonie dzisiejszego Reszla, oraz na zachodzie, w rejonie Braniewa. Jednak lepsza organizacja wojskowa Krzyżaków, militarne wsparcie krzyżowców oraz dobra obrona umocnień na zdobytych terenach doprowadziły do klęski pospolitego ruszenia pruskiego (1274 r.). Po złamaniu oporu Prusów i ostatecznym stłumieniu powstania Krzyżacy zakończyli podbój ziem pruskich, opanowując resztkę Jaćwieży oraz Galindii w 1283 r.

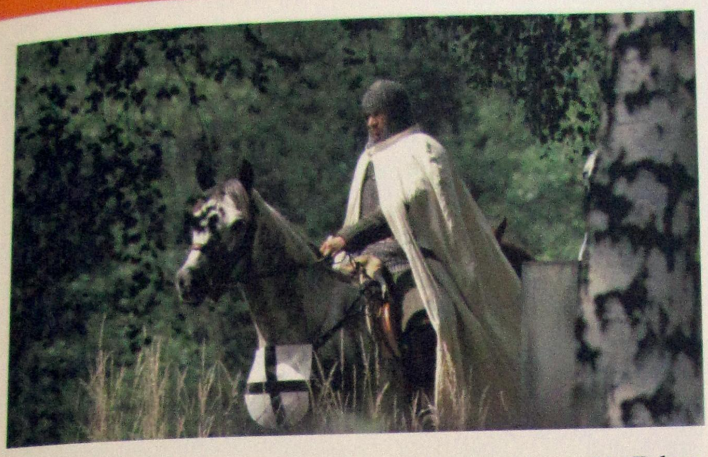

Rycerz zakonu krzyżackiego – rekonstrukcja ubioru, wizerunek współczesny z pól Grunwaldu

W ten sposób Prusowie stracili swoją suwerenność. Zakon krzyżacki przystąpił wówczas do prób opanowania Litwy, a od zachodu Pomorza Gdańskiego.

ZAJĘCIE GDAŃSKA

Zakończenie podboju Prus, rozpoczęcie budowy swojego władztwa w Inflantach, budowa zamków w ziemi chełmińskiej oraz próby podboju Pomorza stały się początkiem organizacji terytorialnej państwa krzyżackiego w tej części Europy. Do skupienia wszystkich ziem Krzyżakom brakowało jeszcze Pomorza Gdańskiego, będącego w rękach książąt polskich. Krzyżacy zajęli je w 1308 r. po odebraniu go Brandenburgii, która najechała tę ziemię oraz zdobyła ją przekupstwem (tzw. zdrada Święców, rodu wielmożów z Pomorza Gdańskiego). Cała sprawa do dzisiaj budzi kontrowersje i spory wśród historyków. Wiadomo, że w połowie 1308 r. margrabiowie brandenburscy Waldemar i Otton najechali na Pomorze oraz Gdańsk. W najeździe tym najprawdopodobniej uczestniczyli również Święcowie. Obrońcy Gdańska wezwali na pomoc księcia Władysława Łokietka, który, zajęty tłumieniem lokalnych buntów wielmożów małopolskich (wójta Alberta), odesłał ich prośbę do budzących zaufanie zakonników krzyżackich. Oddziały pod dowództwem Güntera von Schwarzburga, komtura

Günter von Schwarzburg – komtur ziemi chełmińskiej w latach 1299–1309

Fragment obrazu *Rzeź Gdańska* (mal. P. Budziszewski, 1988 r.)

ziemi chełmińskiej, przybyły na odsiecz miastu i po ponad miesiącu walki z Brandenburczykami zdobyły Gdańsk. Od tej pory Krzyżacy zaczęli działać wyłącznie na swoją korzyść i rozpoczęli regularny podbój Pomorza Gdańskiego. W 1309 r. Władysław Łokietek spotkał się z dostojnikami krzyżackimi w celu odzyskania utraconych ziem w drodze negocjacji. Te zabiegi nie przyniosły jednak żadnych rezultatów i Pomorze Gdańskie zostało w rękach Zakonu. Natomiast pod koniec tego samego roku Krzyżacy porozumieli się ze swoim dotychczasowym przeciwnikiem, Brandenburgią, i faktycznie dokonali podziału Pomorza Gdańskiego na dwie części: wschodnią

Fragment fryzu z około 1300 r. z głowicy kolumny na zamku w Malborku, przedstawiający walkę Prusów z Krzyżakami

(krzyżacką) i zachodnią (brandenburską). W ten sposób państwo polskie na długie dziesięciolecia straciło panowanie nad bardzo istotną ziemią i miastem łączącymi kraj z Bałtykiem.

WOJNY Z POLSKĄ I LITWĄ

Od czasu, kiedy zakonnicy krzyżaccy przybyli na ziemię chełmińską, a także później, gdy rozwinęli swoją działalność na obszar pobliskich Prus i Pomorza Gdańskiego, cały czas dążyli do rozszerzenia stanu posiadania. W tym celu prowadzili wojny zaczepne i obronne, które pozwalały im realizować zamierzenia polityki zagranicznej. Kolejne wojny prowadzone przez Zakon z Królestwem Polskim oraz Litwą obrazuje poniższa tabela.

Walki wojowniczych plemion pruskich stały się motywem rycin i płaskorzeźb umieszczanych na ścianach kościołów i zamków. Zdjęcie przedstawia walki Krzyżaków z Litwinami – sceny bitewne na głowicy kolumny zamku w Radzyniu (XIII/XIV w.)

Wojny zakonu krzyżackiego z Królestwem Polskim i Litwą od XIV do XVI w.

Wojna (nazwa)	Lata	Główne bitwy	Zakończenie (pokój, rozejm)
Wojna o Pomorze Gdańskie	1327–1332	Radziejów–Płowce w 1331 r.	Rozejm w Brześciu Kujawskim w 1332 r.
Wielka Wojna	1409–1411	Grunwald w 1410 r.	I pokój w Toruniu w 1411 r.
Wojna głodowa	1414	Brodnica w 1414 r.	Rozejm brodnicki w 1414 r.
Wyprawa odwrotowa Polski i Litwy do Prus	1419–1421	Brak bitew. Przedłużenie rozejmu i odwrót armii polskiej	Przedłużenie rozejmu z 1414 r.
Wojna golubska	1422	Rejon umocnień krzyżackich nad Drwęcą	Traktat mełneński w 1422 r.
Wojna kujawska	1431–1435	Dąbki w 1431 r.	Pokój w Brześciu Kujawskim w 1435 r.
Wojna trzynastoletnia	1454–1466	Chojnice, Zalew Wiślany, Łasin, Malbork, Świecino, Gniew	II pokój w Toruniu w 1466 r.
Wojna o obsadę biskupstwa warmińskiego (zwana popią lub księżą)	1479	Brak bitew. Przemarsze wojsk polskich	Złożenie przysięgi wierności przez biskupa warmińskiego Tungena królowi polskiemu
Wojna pruska	1519–1521	Działania militarne m.in. w okolicach Królewca i na wodach Zalewu Wiślanego	Rozejm w Toruniu w 1521 r.

Źródło: M. Biskup, *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim 1308–1521*, Gdańsk 1993.

3. Wielka Wojna zakonu krzyżackiego z Królestwem Polskim. Bitwa pod Grunwaldem

Przypomnij sobie:

1. Jak układały się stosunki polsko-krzyżackie w latach 1226–1409?
2. Jaki był tytuł najsłynniejszej polskiej powieści opisującej m.in. bitwę pod Grunwaldem, tytuł najsłynniejszego obrazu malarskiego i najsłynniejszego filmu fabularnego? Kto i kiedy stworzył te dzieła?

Jedna z największych bitew średniowiecza – bitwa pod Grunwaldem – była motywem twórczości wielkich malarzy polskich, m.in. J. Kossaka i J. Matejki, którego monumentalny obraz *Bitwa pod Grunwaldem* stał się powszechnym wyobrażeniem tego bitewnego wydarzenia

Wojna z Zakonem (zwana Wielką Wojną), prowadzona w latach 1409–1411, z bitwą grunwaldzką jako apogeum (15 lipca 1410 r.), nie była wynikiem krótkiego zatargu czy konfliktu granicznego pomiędzy Królestwem Polskim a państwem zakonu krzyżackiego w Prusach, lecz efektem długotrwałego stanu napięcia politycznego i militarnego pomiędzy tymi państwami. Sięgało ono XIV w., a na pewno okresu po 1385 r., kiedy to Polska i Litwa zawarły pierwszą unię w Krewie. Zakon krzyżacki poczuł się wtedy zagrożony i starał się zrekompensować sobie ewentualne straty na Wschodzie, m.in. poprzez aneksję części państwa litewskiego – Żmudzi. Agresja poczynań zakonnych

narastała szczególnie wyraźnie od początku XV w. Wzmogła się zwłaszcza po 1405–1407 r., kiedy to polityka Zakonu prowadziła bezpośrednio do konfrontacji z państwem polskim. Właśnie sprawa Żmudzi stała się bezpośrednią przyczyną wybuchu Wielkiej Wojny. Niezdecydowana polityka Litwy wobec Polski po zawarciu unii w Krewie spowodowała przyłączenie Żmudzi do państwa krzyżackiego w Prusach. Później jednak postawa Litwinów, przede wszystkim zaś Żmudzinów, doprowadziła do wybuchu powstania antykrzyżackiego na Żmudzi, które poparł król Władysław Jagiełło, realizując w ten sposób postanowienia unii krewskiej. Stało się to bezpośrednią przyczyną wypowiedzenia 6 sierpnia 1409 r. wojny Polsce przez zakon krzyżacki. Prawie niezwłocznie Krzyżacy rozpoczęli zaczepne działania wojenne przeciwko Królestwu Polskiemu poprzez ziemię dobrzyńską oraz pograniczną kujawską. Król polski nie pozostał dłużny wielkiemu mistrzowi zakonu krzyżackiego i postanowił przedsięwziąć kontruderzenie skierowane poprzez ziemię lubawską na stolicę państwa krzyżackiego w Prusach – Malbork. Koncentracja wojska nastąpiła

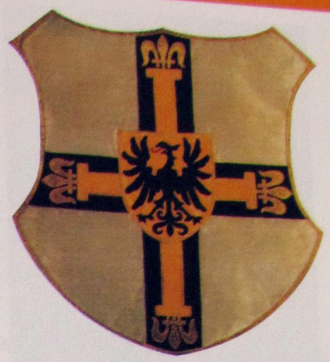

Herb wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego z pocz. XV w.

Chorągiew biskupstwa warmińskiego zdobyta przez wojska polskie w bitwie pod Grunwaldem

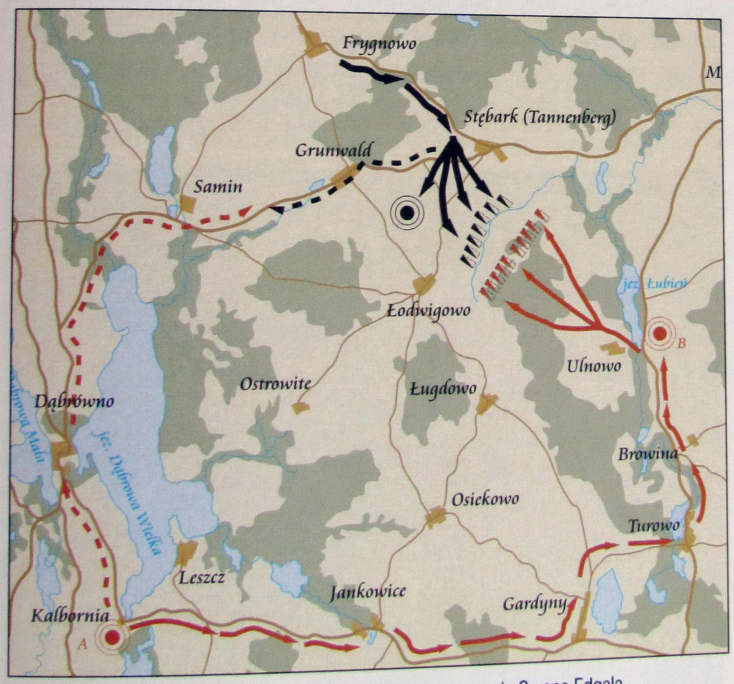

Ustawienie wojsk w bitwie pod Grunwaldem — wg opracowania Swena Edgala

Pejzaż z zabudowaniami w Stębarku – fragment obrazu *Bitwa pod Grunwaldem* J. Matejki

W 1960 r., w 550. rocznicę wielkiej bitwy, na polach grunwaldzkich odsłonięto Pomnik Zwycięstwa Grunwaldzkiego, składający się z 3 części: granitowego obelisku, jedenastu 30-metrowych masztów symbolizujących sztandary polskich i litewsko-ruskich chorągwi oraz amfiteatru z pomieszczeniami Muzeum Bitwy pod Grunwaldem, kinem i mapą plastyczną z kamieni, pokazującą ustawienie wojsk przed bitwą. Co roku na Polach Grunwaldzkich odbywa się inscenizacja bitwy w wykonaniu bractw rycerskich z Polski i zagranicy

pod Czerwieńskiem, gdzie oddziały przeszły na drugą stronę Wisły po moście pontonowym i skierowały się pod Kurzętnik. Plany króla polskiego pokrzyżował manewr wojsk krzyżackich, które nagle wycofały się z rejonu Świecia nad Wisłą w rejon ziemi lubawskiej.

Do spotkania obu armii doszło **15 lipca 1410 r.** w okolicach wsi **Grunwald**, **Łodwigowo** i **Stębark**. W tym dniu rozegrała się jedna z największych bitew średniowiecza. Wojska krzyżackie i sprzymierzone z nimi oddziały rycerstwa z Zachodu zostały pokonane przez armię polsko-litewską, dzięki zastosowaniu przez Władysława Jagiełłę doskonałej taktyki, polegającej na systematycznym i „powolnym" wykorzystywaniu w czasie bitwy coraz to nowych i świeżych oddziałów, podczas gdy jazda krzyżacka, zmęczona na polu bitwy, szybko traciła swoje siły. Zwycięstwo grunwaldzkie nie przesądziło jednak o końcowym zwycięstwie w wojnie. Wojska polskie i litewskie przemieściły się z pola bitwy pod Malbork, zdobywając po drodze liczne miasta i zamki (niektóre same przeszły na stronę króla polskiego). W obozie pod Malborkiem nie zawsze panowała zgoda pomiędzy dotychczasowymi sojusznikami. Książe Witold poprosił w końcu króla Władysława Jagiełłę o to, aby część jego wojsk mogła – ze względu na zły stan zdrowia – wrócić na Litwę. Król przystał na to.

Armia króla Jagiełły i księcia Witolda nie mogła z powodu braku odpowiedniej techniki wojennej, przede wszystkim machin oblężniczych, zdobyć doskonale ufortyfikowanego stołecznego zamku krzyżackiego w Malborku i doprowadzić do ostatecznej klęski Krzyżaków. Fakt ten miał kolosalny wpływ na dalsze stosunki polsko-krzyżackie, w tym na powstanie kolejnych konfliktów i kontynuowanie wojny.

WARTO WIEDZIEĆ

- Jednym z najcenniejszych znalezisk na Polu Grunwaldzkim w 1984 r. była kula o średnicy 3,5 cm, wykonana z wypalonej gliny. Służyła jako pocisk wyrzucany za pomocą procy. Dlaczego nie z żelaza? Wtedy był to zbyt cenny i drogi surowiec, nie mówiąc już o skomplikowanym procesie jego wytopu i formowania. Kule gliniane mógł wytwarzać każdy i to masowo.
- Listy gratulacyjne dla króla Władysława Jagiełły po bitwie przysłał reformator religijny z Czech Jan Hus oraz władcy Republiki Weneckiej i krajów skandynawskich. Te wyrazy sympatii dla naszego władcy należały do nielicznych. Większość możnych ówczesnej Europy okazywała sympatię Zakonowi.

LEKTURA DLA ZAINTERESOWANYCH

- G. Białuński, *Bitwa pod Grunwaldem w 1410 r. (w polskim ujęciu) i narodziny jej mitu*, „Masovia" 2001, t. 4.
- M. Biskup, *Grunwaldzka bitwa. Geneza, przebieg, znaczenie, tradycje*, Warszawa 1991.
- W. Filler, *Oto jest olbrzymów dzieło. Grunwald w polskiej literaturze i sztuce*, Toruń 2005.
- D. Gałązka, L. Marks, *Bitwa pod Grunwaldem w 1410 r. oczami geologa*, „Przegląd Geologiczny" 2007, t. 55, nr 1.
- *Grunwald. Przewodnik historyczny a w nim historia prawdziwa zmagań Królestwa Polskiego z Krzyżakami...*, red. J. Gancewski, Olsztyn 2010.
- *Grunwald w pamięci Polaków*, tekst J. Sikorski, fot. W. Kapusto, Olsztyn 1991.
- J.P. Hashold, *Dlaczego pod Grunwaldem śpiewano „Bogurodzicę"?, czyli duchowa rywalizacja między Krzyżakami a Polakami*, „Pamiętnik Literacki" 2005, z. 2.
- A. Klein, N. Sekunda, K.A Czernielewski., *Banderia Apud Grunwald = Chorągwie polskie pod Grunwaldem*, Cz. 1, Łódź 2000.
- S.M. Kuczyński, *Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409–1411*, Warszawa 1987.
- H. Leśniowski, R. Odoj, *Tajemnice grunwaldzkiego pobojowiska*, Olsztyn 2010.
- H. Łowmiański, *Prusy – Litwa – Krzyżacy*, Warszawa 1989.
- A. Nadolski, *Grunwald. Problemy wybrane*, Olsztyn 1990.
- Z.H. Nowak, *Akt rozpoczynający „Wielką Wojnę". List wypowiedni wielkiego mistrza Ulryka von Jungingena z 6 sierpnia 1409 roku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie" 1976, nr 1.
- *Studia grunwaldzkie*, red. M. Biskup, t. 1–3, Olsztyn 1991–1994.
- *Tradycja grunwaldzka*, red. J. Maternicki, t. 1–4, Warszawa 1989–1990.

4. Wojna trzynastoletnia 1454–1466

Przypomnij sobie:

1. W jakiej sytuacji znalazł się zakon krzyżacki po klęsce grunwaldzkiej?
2. Jakie były postanowienia I pokoju toruńskiego?

Dzięki dużemu zainteresowaniu historią średniowiecza i uzbrojeniem powstaje wiele bractw rycerskich i odbywa się coraz więcej inscenizacji ważnych bitew. Na zdjęciu: rycerze krzyżaccy w ataku podczas inscenizacji bitwy o Malbork

Była to niewątpliwie najdłuższa i najbardziej zacięta z wojen między Polską a zakonem krzyżackim. Była to również wojna, która przyniosła od dawna oczekiwane przez królów polskich i społeczeństwo pozytywne dla Polski skutki.

Wybuch konfliktu zapowiadało narastające niezadowolenie społeczeństwa wielkich miast pruskich i rycerstwa z ziemi chełmińskiej, skupionego w powstałym w 1437 r. Związku Jaszczurczym, przekształconym w 1440 r. w Związek Pruski.

W Toruniu powstał pierwszy zamek krzyżacki na ziemi chełmińskiej. Jego budowę zaczęto w połowie XIII w., a ukończono w połowie XIV w. Prawdopodobnie od początku był siedzibą komtura. 7 II 1454 r. zamek został wzięty szturmem przez mieszczan toruńskich, a następnie niemal całkowicie zburzony. Wydarzenia te zapoczątkowały wojnę trzynastoletnią (mal. W. Ziegler)

Było ono spowodowane przede wszystkim polityką fiskalną zakonu krzyżackiego i łamaniem przez niego prawa, które wcześniej sam zagwarantował, m.in. w licznie wydanych przywilejach lokacyjnych dla miast, wsi i dóbr rycerskich na terytorium swojego państwa w Prusach. Poddanie się stanów pruskich królowi polskiemu i późniejsza **inkorporacja Prus do Królestwa Polskiego – 6 marca 1454 r.** – doprowadziły do wybuchu wojny. Na czele poselstwa, które zostało wysłane z Prus do króla Kazimierza Jagiellończyka do Krakowa stanął **Jan Bażyński**, przedstawiciel rycerstwa pomorskiego i chełmińskiego oraz miast pruskich. Stany pruskie pragnęły również wywalczyć sobie dalsze przywileje, których nie posiadały pod zwierzchnością Zakonu, dlatego pertraktacje w Krakowie trwały prawie miesiąc. Po przybyciu króla polskiego do Prus stany pruskie złożyły hołd władcy polskiemu w Toruniu i Elblągu. Inkorporacja ziem pruskich do Królestwa Polskiego stała się rzeczywistością.

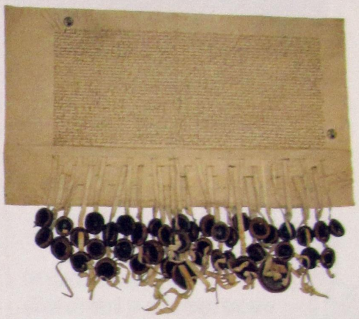

Akt erekcyjny Związku Pruskiego, powstałego 14 III 1440 r. i zrzeszającego ziemie i miasta pruskie, które zobowiązywały się do wzajemnej pomocy w walkach z Krzyżakami

Działania militarne w tej wojnie możemy podzielić na dwa etapy: lata 1454–1461 oraz 1462–1466. Pierwszy etap był niekorzystny dla strony polskiej, poniosła w nim wiele klęsk, a pospolite ruszenie nie było w stanie sprostać siłom wojsk krzyżackich, w szczególności opłaconym przez Zakon wojskom zaciężnym. Drugi etap to przede wszystkim zmiana taktyki wojennej zastosowanej przez króla Kazimierza Jagiellończyka. Od tej pory zaczął on opierać się w walce również

Bogaty inicjał średniowiecznego inkunabułu ilustrujący scenę oddania się poselstwa pruskiego w opiekę Kazimierzowi Jagiellończykowi

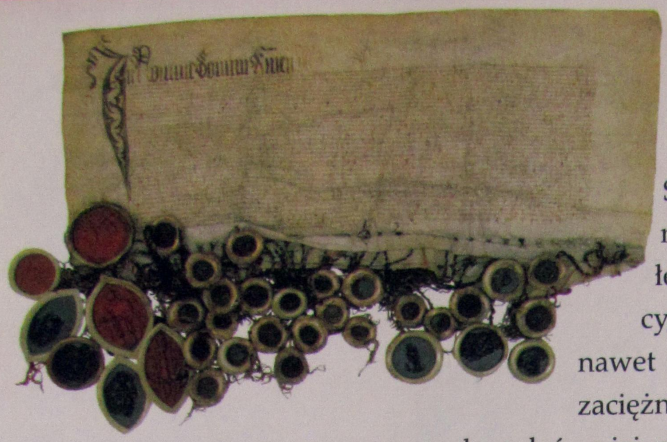

Przysięga Stanów Pruskich złożona Kazimierzowi Jagiellończykowi w Toruniu 14 IV 1454 r.

na wojskach zaciężnych, niejednokrotnie „podkupując" walczące po stronie przeciwnika oddziały, chociażby czeskie, dowodzone przez Bernarda Szumborskiego. Strona polska dysponowała wówczas większym potencjałem finansowym niż zadłużeni Krzyżacy, którzy nie byli w stanie wywiązać się nawet z obowiązku płacenia żołdu wojskom zaciężnym. Potęga krzyżacka zaczęła wówczas podupadać, a jej możliwości prowadzenia skutecznych działań wojennych stawały się coraz bardziej wątpliwe.

W trakcie wojny doszło do wielu bitew, z których należy wymienić kilka najważniejszych. Pod Chojnicami w 1454 r. pospolite ruszenie szlacheckie poniosło sromotną klęskę, uciekając z pola bitwy. Do tego doszła w 1455 r. udana ofensywa Krzyżaków w Prusach Dolnych i ponowne zawładnięcie zbuntowanym wcześniej Królewcem. Dwa lata po rozpoczęciu wojny w działaniach militarnych wykorzystano flotę obu walczących stron. Te początkowo niepozorne działania militarne przyniosły później Królestwu Polskiemu duże korzyści zarówno strategiczne, jak i ekonomiczne. **Kaprowie** gdańscy zajmowali statki z Europy Za-

POJĘCIA:

Kaprowie – żeglarze walczący na własną rękę albo w imieniu króla lub miasta, którzy ich wynajęli.

Pierwsza pieczęć Elbląga z 1242 r. z wizerunkiem kogi oraz krzyżem zakonnym

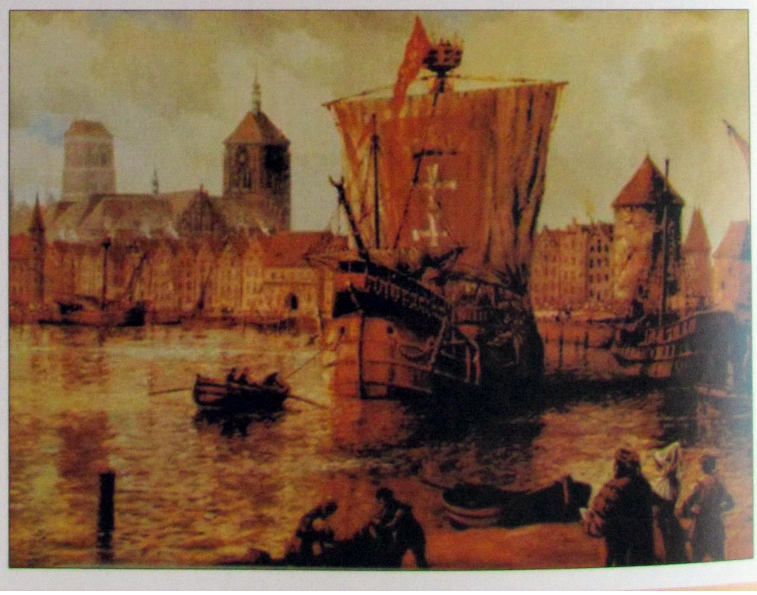

Flotę kaperską utworzono w 1456 r. do walki z Krzyżakami. Jej najbardziej znany okręt to przedstawiona na obrazie obok karaka „Piotr z Gdańska", we flocie od 1471 r. (mal. A. Bock, 1949 r.)

chodniej, które płynęły z towarami dla Krzyżaków. Z jednej strony udawało się ograniczyć pomoc, z drugiej zaś stworzyć przewagę militarną na Morzu Bałtyckim, co w konsekwencji okazało się bardzo istotne dla Polski. W 1457 r. stołeczny Malbork przeszedł w ręce Polaków, którzy odkupili go z rąk zaciężnych walczących po stronie krzyżackiej. Później zamek malborski przechodził jeszcze kilkakrotnie z rąk do rąk, chociażby w latach 1457–1459.

Drugi etap wojny obfitował już w zwycięstwa oręża polskiego. Jednym z najsprawniejszych dowódców wojsk zaciężnych walczących po stronie polskiej stał się **Piotr Dunin**. Momentem przełomowym była bitwa stoczona **pod Świecinem** 17 września 1462 r., pogrom wojsk krzyżackich oraz śmierć dowódcy floty krzyżackiej, Fritza Rawenecka. Ostatecznie w latach 1464–1465 Polska odzyskała większość miast portowych i leżących na Pomorzu. Zakon zaczął również tracić zamki w głębi lądu. To jeszcze bardziej podłamało jego dotychczasową potęgę militarną. W konsekwencji Polacy przejęli główne ośrodki militarne Krzyżaków na Pomorzu i na Warmii, co stało się główną przyczyną zakończenia wojny z wynikiem korzystnym dla Polski. Pertraktacje pokojowe rozpoczęły się 8 września 1466 r. w Toruniu, a zakończyły podpisaniem traktatu pokojowego (tzw. II pokój toruński) 19 października tego samego roku.

Portret Piotra Dunina, obraz nieznanego malarza z XVIII w.

Obraz *Traktat Toruński* (mal. M. Jaroczyński, 1870–1873) przedstawia scenę zawarcia II pokoju toruńskiego w 1466 r.